

Заходи, пов'язані з кримінальною відповідальністю, іноді називають *формами реалізації кримінальної відповідальності*. Вони завжди застосовуються одночасно з визнанням судом особи винною у вчиненні злочину, тобто осудом її з боку держави (як відомо, суд виносить вирок від імені держави).

Як правило, кримінальна відповідальність після її настання припиняється в день погашення чи зняття судимості, у випадках декриміналізації діяння – в день, коли злочинність і караність діяння усунута законом, а у випадках, коли судимість не погашається і не знімається, кримінальна відповідальність настає і припиняється в один і той самий день і час – день і час засудження особи без призначення покарання або зі звільненням від покарання (ч. 3 ст. 88 КК).

Викладене вище демонструє співвідношення понять «заходи кримінально-правового впливу» та «кримінальна відповідальність».

Крім того, слід пам'ятати, що матеріальною *підставою кримінальної відповідальності* (тобто розумною причиною, тим, що виправдовує і робить кримінальну відповідальність обґрунтованою) є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого КК (ч. 1 ст. 2 КК), а процесуальною (формальною) її підставою – обвинувальний вирок суду.

Підстави застосування заходів кримінально-правового впливу, *пов'язаних* із кримінальною відповідальністю, такі самі.

На відміну від цього, матеріальною підставою застосування заходів кримінально-правового впливу, *не пов'язаних* із кримінальною відповідальністю, слід вважати вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить *певні ознаки* складу злочину, передбаченого КК (кілька ознак або всі необхідні ознаки за винятком однієї, або лише одну ознаку), але не містить його складу або містить його лише формально. Винятками є випадки відсутності вимоги потерпілого і звільнення від кримінальної відповідальності: склад злочину тут наявний, але потерпілий або держава вважають за можливе проявити надзвичайний гуманізм і вибачити правопорушника ще на стадії до винесення обвинувального вироку суду.

Цей гуманізм з боку держави є невластивим кримінальному праву. Тому у більшості держав світу кримінально-правовий інститут звільнення від кримінальної відповідальності відсутній – в усіх необхідних випадках (примирення з потерпілим, дійового каюття, закінчення строків давності тощо) застосовується звільнення від покарання або його пом'якшення, у т.ч. надзвичайне.

Р. С. Орловський, к.ю.н., доцент кафедри кримінального права № 1 Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

КВАЛІФІКАЦІЯ НЕВДАЛОЇ СПІВУЧАСТІ У ЗЛОЧИНІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ

Розглянуто питання невдалої співучасті в злочині, її суті (зміст, поняття) і кваліфікації.

Раскрывается вопрос неудавшегося соучастия в преступлении, его сущности (содержания, понятия) и квалификации.

The question of the failed criminal participation, its essence (content, concept) and qualification opens up.

Поняття «невдала співучасть у злочині» в кримінальному законодавстві не закріплено. Однак це кримінально-правове явище, яке отримало умовну назву «невдала співучасть», цілком реальне та вживане в теорії кримінального права.

У кримінально-правовій науці під невдалою співучастю у злочині розуміють умисні діяння, спрямовані на вчинення злочину спільно з іншими суб'єктами злочину, які однак не призвели до бажаного результату¹. П.Ф. Тельнов писав, що така співучасть утворюється тоді, коли всупереч волі винного не досягнуто спільності діянь². Проте, як справедливо зазначав Ф. Г. Бурчак, діяльність того, хто прагнув породити спільне вчинення злочину, не обмежується виявленням умислу, тобто некараною стадією розвитку злочинної діяльності³.

Розглядаючи це питання з теоретичної точки зору, очевидно, що в ст. 26 КК України поняття співучасті сформульоване стосовно закінченого злочину. Для того, щоб певних осіб можна було визнати співучасниками того чи іншого виду, їх діяльність повинна бути в кінцевому рахунку успішною та результативною, тобто у чистому виді це виглядає так – ви-

¹ Навроцький, В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації. – К.: Юрінком Інтер, – 2005. – С. 209 – 210.

² Тельнов, П.Ф. Ответственность за соучастие в преступлении. – М.: Юрид. лит., – 1974. – С. 156.

³ Бурчак Ф.Г. Учение о соучастии по советскому уголовному праву. – К.: Наукова думка. – 1969. – С. 183 – 184.

конавець вчинив закінчений злочин або принаймні досягнув стадії замаху на злочин¹.

У правозастосовній практиці мають місце непоодинокі випадки, пов'язані зі складнощами кваліфікації невдалої співучасті. Це обумовлене, як правильно свого часу зазначав І.А. Ребане, тим, що в такому разі пересікаються два кримінально-правових інститути – співучасть у злочині і стадії вчинення злочину². Саме тому, питання кваліфікації невдалої співучасті неоднозначно вирішуються в кримінально-правовій науці, а тому і слідчо-судова практика є суперечливою.

У кримінально-правовій літературі не лише не досягнуто єдності поглядів щодо кваліфікації подібних випадків, й існує суттєва різниця у вживаній термінології. Так, одні автори говорять про безнаслідкову співучасть або невдалу співучасть³, інші – про співучасть на стадії готування до злочину або замаху на злочин⁴, треті – про співучасть при незакінченому і закінченому злочині⁵.

Слід звернути увагу на те, що наведена вище термінологія, на наш погляд, охоплює різні явища, які не є тотожними, а тому й змішувати їх або вживати довільно вбачається неправильним.

Вважаємо, що *безнаслідкова співучасть* має місце, коли кожен із співучасників виконав свою роль, але виконавець не довів злочин до кінця з причин, що не залежали від його волі (наприклад, у випадках припинення злочинної діяльності виконавця на стадії замаху на злочин).

У свою чергу, під *співучастю на стадії готування або замаху до злочину* слід розуміти ситуації, коли кожен із співучасників виконав свою роль, але виконавець добровільно відмовився від розпочатої злочинної діяльності.

Під *невдалою співучастю* слід розуміти випадки, коли потенційний виконавець відхилив зусилля організатора, підбурювача чи пособника, спрямовані на спільне вчинення злочину, тобто, як зазначав М. І. Бажанов,

¹ Навроцький, В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації. – К.: Юрінком Інтер, – 2005. – С. 209.

² Ребане, І.А. О соучастии на стадии предварительной преступной деятельности (вопросы квалификации) // Учен. записки Тартуского гос. ун-та. Труды по правоведению. – Вып. 696. – Тарту, 1985. – С. 4.

³ Уголовное право. Общая часть. – М.: Изд. группа ИНФРА-М-НОРМА, 1997. – С. 260.

⁴ Гришаев, П.И., Кригер, Г.А. Соучастие по советскому уголовному праву. – М.: Госюриздат, 1959. – С. 240 – 250.

⁵ Тельнов, П.Ф. Ответственность за соучастие в преступлении. – М.: Юрид. лит., – 1974. – С. 156 – 158.

ця діяльність співучасників в кінцевому результаті залишилася безрезультатною¹.

Окремі вчені до невдалої співучасті відносять і випадки добровільної відмови співучасника². Зокрема, такої позиції дотримуються Д. М. Дурманов³, В. Ф. Караулов⁴. Вважаємо, що така думка є невірною, оскільки добровільна відмова співучасників можлива лише за наявності співучасті, а тому таку ситуацію слід розглядати як співучасть на стадії незакінченого злочину.

Доцільним вбачається вирішувати питання кваліфікації невдалої співучасті залежно від характеру тієї ролі, яку прагнув виконати співучасник, а саме: невдала організаційна діяльність (організатор злочину); невдале підбурювання (підбурювач до вчинення злочину); невдале пособництво (пособник вчиненню злочину).

Дії організатора слід вважати невдалими у випадках, коли особи, зусилля яких він намагався об'єднати з метою вчинення злочину, відхиляють його пропозицію.

Підбурювання слід вважати невдалим тоді, коли потенційний виконавець відхиляє пропозицію підбурювача вчинити злочин.

О. В. Ус пропонує розглядати невдале підбурювання у двох аспектах: 1) у вузькому – коли підбурювачу не вдалося викликати рішучість на вчинення злочину або участь у його вчиненні; 2) у широкому – у випадках, коли згода на спільне вчинення злочину досягнута, але злочин не був доведений співучасниками до кінця (при скоєнні незакінченого злочину у співучасті). При цьому справедливо наголошується, що підбурювання слід визнавати невдалим лише за умови, якщо діяльність, спрямована на схилення особи до злочину, не вдалася у зв'язку з відхиленням (несприйняттям) потенційним співучасником пропозиції підбурювача вчинити злочин або взяти участь у його вчиненні⁵.

Невдале пособництво має місце тоді, коли потенційний виконавець з тих чи інших причин не скористався вчиненими діями пособника або якщо ці дії пособника були скоєні після закінчення злочину чи його при-

¹ Кримінальне право України. Загальна частина / за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – Х.: Право, 1997. – С. 220.

² Плаксина, Т. А. Неудавшееся подстрекательство // Уголовн. право. – 2011. – № 4. – С. 49.

³ Дурманов, Д. М. Стадии совершения преступления по советскому уголовному праву. – М.: Госюриздат, 1955. – С. 74.

⁴ Караулов, В. Ф. Стадии совершения преступления: учеб. пособие. – М.: ВЮЗИ, 1982. – С. 55.

⁵ Ус, О. В. Кримінальна відповідальність за підбурювання до злочину: монографія. – Харків, 2007. – С. 111 – 112.

пинення¹. Пособництво інколи відрізняється від невдалої організаційної діяльності і невдалого підбурювання тим, що виконавець, не скориставшись запропонованими йому «послугами» пособника, вчинив злочин знаряддями, які сам пристосував, або ж сам віднайшов зручні йому способи (методи) вчинення злочину.

В усіх наведених вище випадках наміри організатора, підбурювача та пособника щодо вчинення конкретного злочину виявляються нереалізованими (невдалими). Саме тому про співучасть у такому разі мова йти не може, оскільки відсутні або злочинні діяння виконавця, або об'єктивний зв'язок між діями організатора, підбурювача, пособника і виконавця злочину. За таких умов діяльність організатора, підбурювача та пособника не може розглядатися як виявлення умислу, так як для нього характерна відсутність будь-яких діянь на шляху реалізації цього умислу. При невдалій співучасті має місце діяння співучасника, спрямоване на спільне вчинення злочину, яке, однак, не призвело до його здійснення з причин, що не залежали від співучасника.

У науці кримінального права відсутня єдність думок з питання кваліфікації невдалої співучасті. Так, Ф. Г. Бурчак вважав, що діяння пособника, спрямоване на сприяння злочину, яке не спричинило з незалежних від пособника причин бажаних результатів, потрібно вважати замахом на пособництво злочину². Цю точку зору висловлював і А. І. Санталов³.

Однак домінуючою в теорії кримінального права є позиція, згідно з якою невдалу співучасть слід кваліфікувати як готування до злочину⁴. Так, А. Н. Трайнін обґрунтовував неможливість кваліфікації невдалої співучасті як замах на співучасть тим, що, власне, сама співучасть не є конкретними злочином⁵, а Н. Ф. Кузнецова, підтримуючи цю позицію, підкреслювала, що діяння співучасників не утворюють самостійного закінченого складу злочину, а тому при невдалій співучасті не може бути замаху на співучасть⁶.

¹ Караулов, В. Ф. Стадии совершения преступления: учеб. пособие. – М.: ВЮЗИ, 1982. – С. 55.

² Бурчак Ф.Г. Учение о соучастии по советскому уголовному праву. – К.: Наукова думка. – 1969. – С. 187 – 191.

³ Санталов, А. И. Состав преступления и некоторые вопросы общей части уголовного права // Правоведение. – 1960. – С. 104.

⁴ Пионтковский, А. А. Учение о преступлении. – М., 1960. – С. 221.

⁵ Трайнин, А. Н. Специальные вопросы учения о соучастии // Учен. записки ВИ-ЮНа. – 1940. – Вып. 1. – С. 40.

⁶ Кузнецова Н. Ф. Ответственность за приготовление к преступлению и покушение на преступление по советскому уголовному праву // Правоведение. – 1958. – С. 129.

Зазначене свідчить про те, що невдалу співучасть слід вважати готуванням до злочину, тому що при невдалій організаційній діяльності, невдалому підбурюванню та невдалому пособництві не вчиняються дії, які хоча б частково утворювали об'єктивну сторону конкретного складу злочину.

У деяких державах питання відповідальності за невдалу співучасть знайшли своє законодавче вирішення. Прикладом може служити КК Республіки Таджикистан, де в ч. 6 ст. 37 вказано: «Якщо дії організатора, підбурювача або пособника з незалежних від них обставин виявляться невдалими, відповідальність цих осіб настає за готування до відповідного злочину».

Необхідність нормативного врегулювання питання про відповідальність за невдалу співучасть в кримінальному законодавстві України очевидна.

В. Ф. Антипенко, д.ю.н., професор,
завідувач кафедри міжнародного права
Інституту міжнародних відносин Національного авіаційного університету

КОНЦЕПЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ

Розглядаються питання про міжнародну кримінальну відповідальність держави за вчинення міжнародних злочинів.

Рассматриваются вопросы международной уголовной ответственности государства за совершение международных преступлений.

The questions of international criminal responsibility of the state for the feasanse of international crimes are examined.

Роль держави як уособлення інтересів певного соціуму в умовах глобалізації зростає. Вчинення міжнародних злочинів, виходячи з їх сутності, характеру, тяжкості й масштабів, є неможливим без участі – прямої або непрямої – держави або групи держав (у тому числі як інструменту втілення неправомірних інтересів фінансово-економічних та політичних еліт чи осіб). Оскільки ефективність діючих міжнародно-правових механізмів реалізації відповідальності держави пов'язана зі сферою забезпечення міжнародної безпеки, в сучасних умовах інтенсивних глобалізаційних процесів по-новому постає актуальність питання про міжнародну кримінальну відповідальність держави за вчинення міжнародних злочинів.